

Uutta saksankielistä tutkimusta Engelsistä

Eberhard Illner, Hans A. Frambach & Norbert Koubek (toim.): *Friedrich Engels. Das rot-schwarze Chamäleon*. Darmstadt: wbg 2020. 432 s.

Friedrich Engelsin syntymästä tuli vuonna 2020 kuluneeksi 200 vuotta. Engelsin syntymäkaupunkia Barmenia lukuun ottamatta tapahtumaa ei huomioitu Euroopassa kovinkaan laajasti. Suomessakin sen huomioi ainoastaan Karl Marx -seura julkaisemalla *Tutkimus & kritiikki* -lehden teemanumeron Engelsistä. Vaikka juhluvuosi osuikin keskelle koronakurimusta, niin hiljaisuus asian ympärillä ihmetyttää: elämätyön merkityksellä mitattuna Engels olisi ansainnut suuremman huomion niin meillä kuin muualla. Tämä kirja-arvio pyrkii osaltaan paikkaamaan tätä ilmeistä laiminlyöntiä.

Tässä esiteltävä teos on koottu Wuppertalin yliopistossa alkuvuonna 2020 pidettäväksi tarkoitettun kongressin Friedrich Engels: Die Aktualität eines Klassikers alustuksista. Koronan takia kongressi valitettavasti peruuntui, mutta sen alustukset saatiin onneksi koottua kirjaksi.

Kirjan ovat toimittaneet Wuppertalin Engels-talon ja varhaisteollistumisen historian museon entinen johtaja Eberhard Illner ja Wuppertalin yliopiston taloustieteen professorit Norbert Koubek ja Hans A. Frambach. Kirjan muut kymmenen kirjoittajaa ovat, kahta lukuun ottamatta, saksalaisia teollistumisen, marxismin ja taloustieteen kokeneita asiantuntijoita.¹

Saksalaisuuden ohella kirjoittajien taustoissa korostuu kirjoittajien ikä ja sukupuoli. Engels-tutkimuksen, marxilaisuuden ja laajemminkin eurooppalaisen työväen sekä työväenliikkeen tutkimuksen tulevaisuuden kannalta on huolestuttavaa, että kirjoittajista vain kaksi on naisia tai naisoletettuja ja nuorin kirjoittajista on syntynyt vuonna 1960.

Engelsin poliittisen taloustieteen kritiikki

Kongressin kutsukirjeen mukaan sen tavoitteena oli ajanmukaistaa ja monipuolistaa tutkimuksessa vallitsevaa Engels-kuvaa.² Parhaiten näihin tavoitteisiin yllätetään niissä kirjan artikkeleissa, joissa käsitellään Engelsin poliittisen taloustieteen kritiikkiä ja siitä käytyä keskustelua.

- 1 Kaksi muuta ovat yhdysvaltalainen Delawaren yliopiston historianprofessori J. M. Brophy, jonka alustusta myöhemmin tässä kirja-arvostelussa käsitellen, ja itävaltalainen sikkäläisessä valtionhallinnossa pitkän päivätyön tehnyt Günther Chaloupek, jonka näkemyksiä Engelsistä niin ikään myöhemmin käsitellen. Ehkä kuuluisin kirjan kirjoittajista on jälkisanat siihen kirjoittanut Berliinin vapaan yliopiston (Freie Universität) emeritusprofessori Jürgen Kocka, jota voidaan pitää yhtenä merkittävimmistä elossa olevista Saksan uudemman historian tutkijoista.
- 2 Bergischen Universität Wuppertal (2020). Friedrich Engels: Die Aktualität eines Klassikers. Noudettu 1.8.2024 osoitteesta <https://www.wuppertal.de/microsite/engels2020/veranstaltungen/content/buw-kongress-friedrich-engels-die-aktualitaet-eines-klassikers.php>.

Hans Frambach tarkastelee artikkelissaan ”Das ökonomische Denken seiner Zeit” Engelsin poliittisen taloustieteen kritiikkiä aikansa taloustieteellisen ajattelun ja yhteiskuntafilosofian näkökulmasta. Hän käyttää artikkelissaan Joseph Schumpeterin luovan tuhon käsitettä ja väittää, että Engelsin poliittisen taloustieteen kritiikki, sellaisena kuin se ilmenee esimerkiksi tämän nuoruuden kirjoituksessa *Die Umriss zu einer Kritik der Nationalökonomie* (Engels 1844/1985)³, oli aikakaudelle tyypillistä yhteiskuntakritiikkiä, jossa uuteen parempaan yhteiskuntajärjestykseen, sosialismiin, päästäisiin vain kumoamalla aikaisempi järjestys, kapitalismi. Tämän takia Engelsin poliittisen taloustieteen kritiikki oli Frambachin mukaan asenteellista ja yksipuolista: Engelsin mukaan klassinen poliittinen taloustiede esimerkiksi puolusteli yksityisomistusta ja kilpailua, vaikka sen voidaan katsoa tarkastelleen pelkästään talouden tosiasioita.

Heinz D. Kurz analysoi artikkelissaan ”Der Friedrich, Der Friedrich...” Engelsin edellä mainittua nuoruuden kirjoitusta *Die Umriss zu einer Kritik der Nationalökonomie* ja Engelsin vaikutusta laajemminkin Marxin poliittisen taloustieteen kritiikin sisältöön. Kurzin mukaan Engelsin varhaisella poliittista taloustiedettä arvos-televalla kirjoituksella oli huomattava vaikutus Marxin ajatteluun. Kurzin mukaan Marx olisi todennäköisesti ennemmin tai myöhemmin joka tapauksessa löytänyt brittiläisen taloustieteen, mutta Engelsin

kirjoitus antoi sille ratkaisevan sysäyksen ja ennen kaikkea määritteli suunnan, johon Marx jatkossa tutkimuksissaan pyrki: kapitalismin historiallisuuden, sen laajentumisen rajojen, teoreettiseen todistamiseen.

Monet Marx-tutkijat voivat tämän Kurzin tulkinnan hyväksyä, mutta vaikeampaa heille on hyväksyä Kurzin jatkoväite, jonka mukaan Marxin oli vaikea tunnustaa rahoittajalleen Engelsille, että oli päätyntä tutkimuksissaan eräänlaiseen teoreettiseen umpikujaan: Marx oli kehittänyt Engelsin esiin nostamia teemoja eteenpäin, mutta poliittisen taloustieteen kokonaisuudistus oli jäänyt kesken-eräiseksi – kuten Engels Kurzin mukaan joutui Marxin kuoleman jälkeen huomaamaan. Kurzin pääväitteen mukaan Engelsillä ei ollut tarkkaa tietoa Marxin poliittista taloustiedettä koskevista pohdinnoista vuosina 1844–1867. Väitettään hän perustelee sillä, että sitä koskevat maininnat puuttuvat kumppanusten kirjeenvaihdosta tuolta ajalta. Toisaalta tiedämme muista yhteyksistä, että tuona aikana Marx ja Engels tapasivat usein, joten tältä osin mielipiteen vaihto on voitu käydä tapaamisten yhteydessä.

Regina Roth käsittelee artikkelissaan ”Reparaturfall Kapital?” Engelsin roolia *Pääoman* toisen ja kolmannen osan toimittamisessa painokuntoon (ks. Marx 1868–1881/2008; Marx 1863–1867/2012). Siitä lähtien, kun Marx-Engels Gesamt-ausgabe -hanke (MEGA) julkaisi *Pääoman*

3 Kirjoitus on julkaistu suomeksi nimellä *Ääriiviivoja kansantaloustieteen arvosteluksi* (Engels 1844/1978).

käsikirjoitukset vuosilta 1863–1867 (Marx 1863–1867/2011; Marx 1863–1867/2012), on tutkimus pohtinut sitä, missä määrin Engels poikkesi sen kolmannessa osassa Marxin alkuperäisestä käsikirjoituksesta, erityisesti voiton suhdeluvun laskutendenssin koskevan lain osalta. Kriittisimmät tutkijat ovat jopa väittäneet Engelsin poikenneen Marxin käsikirjoituksesta ja erityisesti edellä mainitussa kohdassa (ks. esim. Vollgraf 1996; Kabata 2022; Honkanen 2022). Roth ei kuitenkaan näihin Engelsin epäilijöihin kuulu. Muiden puolustajien tavoin hänen mukaansa Engelsin kädenjälki näkyy lähinnä kirjan rakenteessa, ot-sikoinnissa ja kielen viimeistelyssä; tosin joissakin kohtaa raja kirjan toimittajan ja kirjoittajan välillä hämärtyy, mutta kokonaisuutena ottaen Engelsin menettelyä voidaan pitää hyväksyttävänä.

Engels, tekniikka ja kapitalismin rajat

Toiseksi parhaiten kongressin tavoitteisiin ylletään artikkeleissa, joissa käsitellään Engelsin suhdetta aikakautensa tekniikkaan ja kapitalismin laajentumisen rajoihin.

Eberhard Illner vertailee artikkelissaan ”Mensch und Maschine” Engelsin, Marxin ja suuren yleisön huonommin tunteman

aikalaisen Ernst Kappin tekniikkakäsityksiä toisiinsa.⁴ Kumppanuksista Engels seurasi Illnerin mukaan tekniikan kehitystä tarkemmin kuin Marx, mikä sai ilmauksensa tämän luonnon dialektiikkaa (*Dialektik der Natur*) koskevassa, vuosina 1873–1882 laaditussa käsikirjoituksessa (Engels 1873–1882/1985).⁵ Oleellista Illnerin mukaan on kuitenkin se, että Marx ja Engels suhtautuivat tekniikkaan yksipuolisemmin kuin Kapp. Marxin ja Engelsin mukaan tekniikka orjuuttaa ihmistä, kun Kappin mukaan se voi olla ihmisen käden jatke ja vapauttava elementti jo kapitalisminkin oloissa.

Werner Plumpen artikkeli ”Die Verwandlung der Welt” käsittelee Engelsin kapitalismikritiikin ja teollistumisen historian keskinäistä suhdetta. Plumpen mukaan Engelsin käsitys kapitalismista ja teollisesta tekniikasta perustui teollistumisen ensimmäiseen vaiheeseen eli brittiläiseen tekstiiliteollisuuden sekä rauta- ja terästeollisuuden läpimurtoon. Hän oli tästä syystä Plumpen mukaan kykenemätön ymmärtämään teollistumisen toiseen vaiheeseen eli esimerkiksi sähkö- ja kemian-teollisuuden, koneenrakennuksen ja hienomekaniikan merkitystä tekniikan ja kapitalismin kehitykselle.

James M. Brophy taas tutkii artikkelissaan ”Das ’Gelobte Land?’” Engelsin suhdetta Yhdysvaltoihin. Brophy mukaan

4 Ernst Christian Kapp (1808–1896) oli saksalais-amerikkalainen vapaa-ajattelija, filosofi ja tekniikan tutkija, joka julkaisi vuonna 1877 kirjan *Grundlinien einer Philosophie der Technik*. Häntä voidaan pitää yhtenä modernin tekniikanfilosofian ensimmäisistä edustajista. Ks. tarkemmin: Maye & Scholz 2019.

5 Käsikirjoitus on julkaistu suomeksi nimellä *Luonnon dialektiikka* (Engels 1886/1971).

Yhdysvalloissa vuonna 1888 vierailut Engels oli kiinnostunut maan kehityksestä jo varhain, mutta alkoi systemaattisesti seurata sen taloudellista ja poliittista kehitystä vasta ensimmäisen maailmanlaajuisen talouskriisin (1857–1859) ja Yhdysvaltain sisällissodan (1861–1865) seurauksena. Maan kehitys näytti toisaalta vahvistavan Marxin ja Engelsin kapitalismin ja porvarillisen yhteiskunnan analyysia, mutta toisaalta puhuvan sitä vastaan: teollinen kapitalismi vahvistui maassa, mutta sen seurauksena ei syntynyt Iso-Britannian tavoin vahvaa sosiaalidemokraattista työväenliikettä.

Engels, naisten asema ja siirtolaisuus

Kirjan muista artikkeleista voi onnistumisena nostaa esiin Margit Schulte Beerbühlin ”Die revolutionierung der Arbeit”, jossa käsitellään työläisten työoloja Manchesterissa ja Lontoossa Engelsin elinajanaan. Beerbühlin mukaan Engelsin yhtenä tietolähteenä kirjassaan *Die Lage der arbeitenden Klasse in England* (Engels 1845/2022)⁶ oli tämän elinkumppani, irlantilainen Mary Burns, joka todennäköisesti työskenteli kutojana Engelsin isän omistamassa tekstiilitehtaassa Manchesterissa. Beerbühlin artikkeli osoittaa, että monet naisten ja vierastyöläisten nykypäivän ongelmista ovat tuttuja jo teollistumisen alkua ajoilta. Se, että naiset saivat pienempää palkkaa tehdastyöstä kuin mie-

het, ei yllätä. Yllättävämpää on sen sijaan se, että he saattoivat saada samaa palkkaa, jos tekivät samaa työtä kuin miehet. Vierastyöläiset hakeutuivat silloinkin aloille, joita valtaväestö kartteli työn heikon palkan, arvostuksen tai likaisuuden takia, ja eniten maahanmuuttajia pelkäsivät ne työläiset, joiden työpanos oli helpoiten korvattavissa. Työn perässä Englantiin muutti tuolloin saksalaisia, Itä-Euroopan juutalaisia ja ennen kaikkea irlantilaisia.

Kriittisiä huomioita

Kirjan kirjoittajat suhtautuvat positiivisesti Engelsiin, mutta tämän työn jatkajina heitä ei voi pitää. Selvimmin tämä näkyy artikkeleissa, joissa käsitellään Engelsin poliittisen taloustieteen kritiikkiä. Niissä kritiikki perustuu pääasiassa uusklassisen taloustieteen näkemyksiin, esimerkiksi niukkuuden ja markkinoiden tasapainon teorioihin. Kurzin mukaan Engels oli väärässä väittäessään, että Adam Smith olisi kannattanut tuotantovälineiden yksityisomistusta poliittista syistä, sillä tämä perusteli Kurzin mukaan kantaansa puhtaasti rationaalisilla ja taloudellisilla syillä: kun tuotannon tekijöitä oli niukasti, niin yksityisomistus turvasi niiden rationaalisen ja taloudellisen käytön. Myös Engelsin kritiikki Adam Smithin kysynnän ja tarjonnan lakia vastaan on Kurzin mukaan yksipuolista, koska se ei huomioi hintamekanismin tasapainottavaa vaikutusta: markkinat reagoivat hyödykkeiden hintojen

6 Teos on julkaistu suomeksi nimellä *Työväenluokan asema Englannissa* (Engels 1845/2015).

muutoksiin. Ajatus tunnetaan paremmin uusklassiseen koulukuntaan luettavan Léon Walras'n (1834–1910) markkinoiden tasapainon teoriana. Engelsin mukaan kysynnän ja tarjonnan laki ei kuitenkaan kyennyt selittämään hintojen vaihtelua talouskriisien aikana (Engels 1844).

Teoksen puutteena on, ettei yhdessäkään sen artikkelissa mainita Thomas Piketty'n viimeaikaisia tutkimuksia, vaikka ne selkeästi liittyvät Engelsistä ja Marxista lähtevään kapitalismikriittiseen tutkimustraditioon. On vaikea kuvitella, että artikkelien kirjoittajat olisivat olleet niistä tietämättömiä. Piketty itse viittaa kirjassaan *Pääoma 2000-luvulla* Engelsin kirjaan *Työväenluokan asema Englannissa* (Piketty 2018, 19).

Modernin globaalien kapitalismin ohella lukija olisi myös toivonut, että kirjan artikkeleissa olisi pohdittu laajemmin ja täsmällisemmin Engelsin ajattelua sukupuoli- ja ympäristöhistorian näkökulmista; varsinkin kun tätä kutsukirjeessä toivottiin.

Engels oli kirjeenvaihdossa Euroopan johtavien sosiaalidemokraattien kanssa ja hänen panoksensa sosiaalidemokraattisten puolueiden muotoutumiseen eri maissa oli merkittävä. Siksi tuntuu oudolta, että tätä hänen eurooppalaisen sosiaalidemokratian mentorin rooliaan käsitellään kirjassa vain yhdessä artikkelissa: Günther Chaloupekin artikkelissa ”Friedrich Engels, Victor Adler und der Austromarxismus”,

ja siinäkin pääasiassa Engelsin ja Victor Adlerin henkilöiden kautta. Miehet olivat kirjeenvaihdossa keskenään vuosina 1889–1895. Yhteyden osoittaminen Engelsin ja austromarxismien välillä on vaikeampaa, koska suuntaus syntyi vasta Engelsin kuoleman jälkeen. Chaloupek etsii tätä yhteyttä Itävallan sosiaalidemokratian 1920-luvulla noudattamasta poliittisesta strategiasta. Tunnetusti siinä etsittiin bolševistisen kommunismin ja revisionistisen sosiaalidemokratian rinnalle kolmatta tietä sosialismiin: sosialismi ymmärrettiin edelleen alkuperäisellä tavalla eli valtiollisen vallan valtaamisen jälkeen tuotantovälineet yhteiskunnallistettaisiin, mutta valtiolliseen valtaan pyrittäisiin parlamentaarisiin keinoin; väkivalta oli hyväksyttävää vain sosiaalidemokraattisia organisaatioita ja parlamentarismia puolustettaessa.

Engelsin viimeisimmäksi julkaistuksi tekstiksi jäi johdanto Marxin teoksen *Die Klassenkämpfe in Frankreich 1848 bis 1850* uuteen painokseen (Engels 1895/2010).⁷ Sen tulkinnasta kiisteltiin tunnetusti Saksan sosiaalidemokraattisessa puolueessa jo ennen ensimmäistä maailmansotaa, jonka jälkeen kiista jatkui sosiaalidemokraatteihin ja kommunisteihin jakaantuneessa eurooppalaisessa työväenliikkeessä (vrt. esim. Mayer 1932/1975 ja Gustafsson 1972). Siksi tuntuu oudolta ja tarpeettomalta, että eräissä kirjan artikkeleissa otetaan kiistaan kantaa toisen osapuolen hyväksi. Esimerkiksi Jürgen Herres näkee

7 Marxin teos on julkaistu suomeksi nimellä *Luokkataistelut Ranskassa vuosina 1848–1850* (Marx 1850/1978).

Engelsin julkaistua tuotantoa käsittelevässä artikkelissaan ”Meine unsterblichen Werke”, että mainittu johdanto on tulkittavissa eräänlaiseksi Engelsin poliittiseksi testamentiksi, jossa vallankumous vaihdetaan vaalilippuun eli hän väittää Engelsin suositelleen sosiaalidemokraateille vain demokraattista tietä valtiolliseen valtaan.

Lopuksi mainittakoon, että kirja on kuvitettu upeasti valokuvilla ja tietolaatikoilla, joissa syvennyttään Engelsin elämään ja teollisen vallankumouksen keksijöihin ja keksintöihin. Tämän kirjan ohella suosittelen jatkolukemiseksi juhluvuoden kunniaksi julkaistuja uusia Engels-elämäkertoja, aikaisempia unoh-

tamatta (ks. esim. Ambrosi 2020; Krätke 2020; Hunt 2012; Mayer 1919/1975 ja 1932/1975).

Veli-Matti Rautio

DOI – <https://doi.org/10.55294/tk.148640>

Tutkimus & kritiikki on lisensoitu Creative Commons Nimeä-EiMuutoksia 4.0 Kansainvälinen Julkinen -lisenssillä.

LÄHTEET

- AMBROSI, MARLENA (2020). *Friedrich Engels: Fabrikant – Gefährte – Sozialrevolutionär*. Trier: Verlag Weyand.
- ENGELS, FRIEDRICH (1844/1978). Ääriiviivoja kansantaloustieteen arvosteluksi (suom. Timo Koste). Teoksessa *MEVT 6* 1, 139–170. Moskova: Edistys
- ENGELS, FRIEDRICH (1844/1985). Umrisse zu einer Kritik der Nationalökonomie. Teoksessa *Marx-Engels-Gesamtausgabe* (MEGA) I/3, 467–494. Berliini: Brandenburgische Akademie der Wissenschaften.
- ENGELS, FRIEDRICH (1845/2015). *Työväenluokan asema Englannissa* (suom. Jorma Mäntylä). Helsinki: Into.
- ENGELS, FRIEDRICH (1845/2022). Die Lage der arbeitenden Klasse in England: Nach eigener Anschauung und authentischen Quellen. Teoksessa *Marx-Engels-Gesamtausgabe* (MEGA) I/4, 5–286. Berliini: Brandenburgische Akademie der Wissenschaften.
- ENGELS, FRIEDRICH (1873–1882/1985). Dialektik der Natur. Teoksessa *Marx-Engels-Gesamtausgabe* (MEGA) I/26. Berliini: Brandenburgische Akademie der Wissenschaften.
- ENGELS, FRIEDRICH (1886/1971). *Luonnon dialektiikka* (suom. Tuure Lehén & Timo Koste). Moskova: Edistys.
- ENGELS, FRIEDRICH (1895/2010). Einleitung (1895) zu Karl Marx’ ”Die Klassenkämpfe in Frankreich 1848 bis 1850”. Teoksessa *Marx-Engels-Gesamtausgabe* (MEGA) I/32, 330–351. Berliini: Brandenburgische Akademie der Wissenschaften.
- GUSTAFSSON, BO (1972). *Marxismus und Revisionismus: Eduard Bernsteins Kritik des Marxismus und ihre ideengeschichtliche Voraussetzungen*. Frankfurt am Main: Europäische Verlagsanstalt.
- HONKANEN, PERTTI (2022). Engels Pääoman editoijana. *Tutkimus & kritiikki*, 2(1), 85–97.
- HUNT, TRISTRAM (2012). *Friedrich Engels: Der Mann der den Marxismus erfand* (saks. Klaus-Dieter

- Schmidt). Berliini: Propyläen Verlag.
- KABATA, MIKA (2022). *Pääoman* alkulähteillä: Engelsin rooli marxilaisen poliittisen taloustieteen kritiikin muodostumisessa. *Tutkimus & kritiikki*, 2(1), 59–84.
- KRÄTKE, MICHAEL (2020). *Wie ein Cotton-Lord den Marxismus erfand*. Berliini: Dietz Verlag.
- MARX, KARL (1850/1978). Luokkataistelut Ranskassa vuosina 1848–1850. *MEVT* 3, 84–196. Moskova: Edistys.
- MARX, KARL (1863–1867/2011). *Ökonomische Manuskripte 1863–1867, Teil 1*. Teoksessa *Marx-Engels-Gesamtausgabe* (MEGA) II/4.1, 137–381. Berliini: Dietz Verlag.
- MARX, KARL (1863–1867/2012). *Ökonomische Manuskripte 1863–1867, Teil 3*. Teoksessa *Marx-Engels-Gesamtausgabe* (MEGA) II/4.3, 32–56, 285–382. Berliini: Brandenburgische Akademie der Wissenschaften.
- MARX, KARL (1868–1881/2008). *Manuskripte zum Zweiten Buch des "Kapitals" 1868 bis 1881*. Teoksessa *Marx-Engels-Gesamtausgabe* (MEGA) II/II. Berliini: Brandenburgische Akademie der Wissenschaften.
- MAYE, HARUN & Scholz, Leander (toim.) (2019). *Ernst Kapp und die Anthropologie der Medien*. Berliini: Kulturvelkag Katmos.
- MAYER, GUSTAV (1919/1975). *Friedrich Engels: Eine Biographie, Band I. Friedrich Engels in seiner Frühzeit*. Berliini: Ullstein Verlag.
- MAYER, GUSTAV (1932/1975). *Friedrich Engels: Eine Biographie, Band II. Friedrich Engels und der Aufstieg der Arbeiterbewegung in Europa*. Berliini: Ullstein Verlag.
- PIKETTY, THOMAS (2018). *Pääoma 2000-luvulla* (suom. Marja Ollila ja Maarit Tillman-Leino). Helsinki: Into.
- VOLLGRAF, CARL-ERICH (1996). Kontroversen zum Dritten Buch des Kapital: Folgen von und Herausforderungen für Edition. *MEGA-Studien*, 3(2), 86–108.